

Régészeti kutatások az aquincumi katonaváros nyugati peremén

(Bp. III. ker., Vályog u. 1., Vályog u. 8., Vályog u. 13.)

1995 folyamán a katonaváros nyugati szélén az itt álló régi épületek szanalásával és az újonnan létesítendő társasházak alapozásakor több helyen nyílt lehetőségünk különböző szintű régészeti megfigyelésekre. Mivel a Vályog u. 8., 1. és 13 sz. alatt egymáshoz közel fekvő telkeken végeztünk feltárást, így nemcsak a város történetére, hanem település-szerkezetére vonatkozó ismereteink is jelentősen gazdagodtak.

Traianus (98–117) miután dák és parthus hadjárataival megszüntette az aktuális háborús veszélyforrásokat, belpolitikai és hadsereg-szervezési reformokkal hosszú időre stabilizálja a Római Birodalom határait. Egy katonai tábornak ezentúl állandó helyőrsége van, egy legio egy helyben állomásozik, tehát nemzedékeken keresztül egy helyben folytatandó életformára rendezkednek be. Már érdemes kőbe átépíteni a Flórián téri légiótábor és a körülötte lévő katonaváros eddigi ideiglenes jellegű, legfeljebb egy hadjárat időtartamára szánt épületeit. Központi-
lag kiépül a vízvezeték és a csator-

Archaeological research at the western edge of the Aquincum Military town

(Budapest District III, 1 Vályog street, 8 Vályog street and 13 Vályog street)

In 1995, archaeological observations could be made at various places, and on different levels when old buildings were torn down preceding the foundation works of condominiums in the area that corresponds to the western edge of the Roman Military town. Since excavations were carried out at the sites of 1, 8 and 13 Vályog street, all located close to each other, significant information could be gathered not only concerning the city's history but its settlement structure as well.

After the Dacian and Parthian military campaigns by Traianus (98-117) had eliminated the imminent danger of wars, he succeeded in stabilizing the borders of the Roman Empire for a long time by reforms in internal politics and military organization. From that time onwards, military forts had constant personnel and each legion was stationed at one location only. Thus, a new way of life was organized which was tied to the same place for generations. Therefore it was worth reconstructing in stone the provisional buildings of the Flórián square military fortress and the surrounding set-

názás. A katonaváros immár nagyvárosi jelleget ölt, lakótömbjeinek, insuláinak külső, utcai frontja jóformán teljesen beépül, a belső kerteket a telekhatárokon húzott kerítések választják el egymástól. A főutakra nyilván különálló, nagyjából négyzetes alaprajzú, nagyobb méretű igényesebb lakóházak állnak a magasabb rangú családok számára, míg a legénység hozzátartozói a mellékutak hosszába épített két helyiségsoros, portikuszos hosszú bérkaszárnnyákban foglalnak el egy-egy lakást.

A Vályog u. 8. telken a katonaváros egy kelet-nyugati irányú útja, valamint az ezt az utat északról lezáró hosszú bérház portikusza és egy lakóhelyiségsorának részletei kerültek elő. (A ház északi felét Nagy Tibor dokumentálta 1942-ben, a Vályog u. 10. telken, NAGY T., Budapest régiségei 13 (1943) 378.). A portikusz 4 m széles, kőlapokkal burkolt, zárófala mentén kis csorgó vezet el az út szélén a tetőről lecsorduló esővizet. A lakószobák kisméretűek, kőlapos- és deszkapadló nyomait sikerült megfigyelnünk.

193-ban az első katonacsászár, Septimus Severus éppen a pannóniai legiók segítségével szerzi meg a császári bíbort, s a katonaság támogatását zsoldmeléssel és különféle juttatásokkal hálálja meg. A 2–3. szá-

tlement (that had often been designated for a single military campaign). Central constructions also developed the water duct and drainage. The Military town thus developed the character of a major city. The outer, street fronts of its habitation blocks (insulae) were completely built up, the inner gardens being separated by fencing on the borders between lots. Large, separate and more carefully executed buildings with square ground plans opened to the main street and housed high ranking families. Lower status military staff occupied single flats in long, rented barracks built along the side streets. These buildings were designed with two rows of rooms and a porticus.

A road in the Military town running east to west and remains of the porticus and row of rooms of a long rented house located north of this road were recovered at lot 8 on Vályog street. The northern half of the same house was documented by Tibor Nagy in 1942 on lot 10 on Vályog street; T. NAGY, Budapest Régiségei 13 /1943/ 378). The porticus, covered by stone plates, was 4 m wide. Rain water flowing from the roof was channeled to the roadside by a small spout. The living quarters were small, their floors were covered with stone plates and planking.

In 193 AD, the first military emperor

zad fordulóján, egészen a 3. század első feléig sosem látott bőség köszönt be, mindenféle nagyszabású építkezésekbe kezdenek, s ez az időszak a művészetek virágkora is.

Az újjáépítés során a bérlakások lakótere komfortosabbá válik, a megemelt padlószinteket öntött habarcsos terrazzopadlóval burkolják, a falakat falfestményekkel díszítik. A házakat immár közvetlenül csatlakoztatják rá a vízvezetékre, a folyó víz ezentúl bent van a lakásban. A portikusz kőburkolatát szintemeléssel nélkül újítják meg, a lakótér felé valószínűleg lépcső vezet.

A nagyobb lakóházakat már csak az udvar beépítésével lehet bővíteni. Egy ilyen 3. századi bővítés nyomát rögzítettük a Vályog u. 13. sz. ház pincéjében, ahol az épület szanálása előtt végeztünk szondázó jellegű feltárást. A lakótömbök belső udvarán igényes díszkerteket alakítanak ki, a telekhatárok vonalán kőkerítéseket húznak. Ilyen kőkerítés került elő a Vályog u 1. telken.

A 3. század közepétől a Duna mentén állandósul a háborús veszély. E bizonytalan időkben a katonaváros új építkezései javarészt védelmi jellegűek.

A Vályog u. 8. telken már a feltárás kezdetétől jelentős eltérés mutatkozott a terület nyugati és keleti részei között. Feltehetőleg – bár a hosszú

or, Septimius Severus, enjoyed the support of legions in Pannonia when he acquired the emperor's purple gown. He returned this loyalty by increasing military payments and handing out various allowances. Between the turn of the 2nd and 3rd centuries and the first half of the 3rd century Aquincum experienced wealth as never before. All sorts of large scale constructions were begun everywhere and arts prospered during this period as well. During the course of renovations the living quarters of rented barracks became more comfortable. Elevated floor levels were covered by terrazzo plastering and the walls were decorated with painting. Houses at this time were directly connected to the water supply thereby providing running water inside the flats. Typically, the stone cover of the porticus was renewed without actually elevating it, the living quarters could probably be approached by steps.

Large houses could only be expanded by occupying the courtyard. Traces of such a 3rd century expansion could be ascertained by test excavations in the basement of the modern house at 13 Vályog street, prior to demolition.

Inner courtyards of the habitation blocks were improved by tasteful decorative gardens. The lots were separated by newly built stone fences.

bérház nyugati zárófala már a megkutatott terület határán kívül esett – itt már a katonaváros utolsó insulája, és az azt kívülről határoló észak–dél irányú út húzódhatott. Ezt az utat építik be lassanként a 3. század folyamán. Először a hosszú ház portikusának elbontásával a ház nyugati végéhez masszív, vastag falú tornyot illesztettek. A torony belsejében vastag terrazopadló alapozását figyeltük meg. A 4 m széles, 2 m hosszú építmény valószínűleg a városból kivezető kelet–nyugati út forgalmának ellenőrzésére, védelmére szolgált.

A toronytól nyugatra, az ásatási terület északnyugati szélén egy késői, rövid életű épület 30 cm vastag, kötőanyag nélkül rakott falának részlete került elő. Az épület funkciója tisztázatlan, de instabilitása miatt már röviddel megépítése után elbontják, kőanyagát az újabb építkezésekhez használják fel.

A 3. század közepe táján emelt nagyobb gazdasági épület (magtár, istálló vagy raktár lehetett) teljesen lezárja az útkereszteződést, tehát ebben az időszakban az észak–déli út már nem, a kelet–nyugati pedig csak a torony vonaláig, zsákutcaként funkcionál. A gazdasági épület fala kőalapozásos, fölötté gerendaszerkezetű, kezdetben észak felé nyitott, majd erről az oldalról később lezár-

Evidence of such fencing was found at 1 Vályog street.

After the middle of the 3rd century, the danger of war increased along the Danube. New constructions in the Military town usually served the purposes of defence during these uncertain times.

Significant differences between the western and eastern sides of lot 8 Vályog street were observed already at the beginning of excavations. Although the western wall of the long rented house recovered here fell beyond the research area, it may be assumed that the Military town's last insula and the adjacent north to south road lay beyond that point. This road was gradually built over during the 3rd century. First, the porticus of the long house was removed and a massive tower with thick walls was attached to the building's western end. Inside the tower foundations, remains of a thick terrazzo floor could be observed. This 4 m long and 2 m wide construction probably served in the supervision and protection of traffic on the east-west road leading to the town.

Remains of a 30 cm wide, unplastered wall from a short-lived building came to light west of the tower, on the northwestern edge of the excavation area. The function of this building remains unclear, but the unstable

ják. Padlóját vastag kőzuzalékkal töltik fel. Nyugati lezárása kívül esett az ásatási területen, déli része a Vályog u. 6. kerítése alá húzódik. Az épület pusztulása valószínűleg a 260-as évben történt nagy germán-szarmata támadás alatt történhetett.

A 3–4. század fordulóján Diocletianus katonapolitikai és közgazgatási átszervezése után a katonaváros népességét elköltöztetik, a város java részét feladják. A romba dőlt épületek helyén egy-egy apróbb helyőrség családjinak temetőjét találjuk. (l. Topál Judit jelentése.)

Az 1995. Vályog utcai ásatások eredményeképpen megrajzolható a 2–3. századi településszerkezet. (32. kép) A katonaváros nyugati széle a Bécsi út – páratlan oldal – Vályog u. páros oldal közti telekhatárok vonalára esik. A Vályog u. 8. telken előkerült út déli szélét a Vályog u. 6. udvara alatt találjuk, pontos szélessége csak később lesz mérhető. Ez az út a Flórián téri legiótábor déli falát kívülről kísérő római út, nyomvonala a Vályog u. 5–7., San Marco u. 76–78., 79–81. sz. telkek alatt húzódik.

A sűrű beépítésű, négyzetes alaprajzú, gazdagabb lakóházak a Vályog utca páros oldalán, és az úttest alatt sorakoznak, a 3. századi hozzáépítések, bővítések átnyúlnak a Vályog u. 11.–13.–15. telkek nyugati

structure was torn down shortly after its construction, and the stones were re-used in new buildings.

A larger economic building built around the middle of the 3rd century (which may have served as a granary, stable or storage facility) completely blocks the crossroads thereby showing that the road running north to south had ceased to function by this time. The east-west road survived as a dead end that ran to the line of the tower. The walls of the economic building had a stone foundation upon which a timber structure rested. At first it had been open to the north but was subsequently closed down on this side as well. The floor was filled up with a thick layer of ground stone. The west end of this building fell beyond the excavation area, while the southern section lay below the the fence of 6 Vályog street. The building was probably destroyed during the 260's as a result of massive Germanian-Sarmatian attacks.

Following the reorganization of military politics and public administration by Diocletianus at the turn of the 3rd and 4th centuries, the population of the Military town was moved and most of the settlement was abandoned. Family cemeteries of small garrisons occupied the place of ruined buildings (see the report by Judit Topál). As a result of excavations in

32. kép

szélére. A portikuszos hosszú házak keleti lezárására egyelőre nincs adatunk, csak a déli épület szélességét figyelhetjük majd meg a jelenleg beépítés alatt álló Vályog u. 3., később pedig majd a Vályog u. 6. telkeken.

A Vályog u. páratlan oldalán, így a Vályog u. 1. és a Vályog u. 13. alatt a római város lakótömbjeinek belső központi udvarait, kertjeit találjuk.

Ez a településszerkezet a 3. század harmincas-negyvenes éveitől kezdve fokozatosan változik meg, ahogy egyre erősödik a határszakaszra irányuló barbár nyomás. Először csak a várostól nyugatra eső katonai területoriumot adják föl, az ide vezető utat megerősítik, majd be is építik.

Vályog street during 1995 the 2nd-3rd centuries settlement structure could be traced (Figure 32).

The western edge of the Military town fell along the line defined by borders between the lots on the odd side of Bécsi street and even side of Vályog street.

The southern edge of the road discovered at 8 Vályog street was identified under the courtyard of 6 Vályog street. Its exact width is yet to be identified. This road is identical with the road running along the southern wall of the legionary fortress which continues under the lots at 5-7 Vályog street as well as 76-78 and 79-81 San Marco street.

A 260-ban elpusztult városrész romjait még elplanírozzák, majd a 3-4. század fordulóján a városszéli út és a hosszú házak helyén már temetkeznek. A Vályog u. 1. központi udvaron viszont egyetlen sír sem fordult elő, ám ugyanaz az éremforgalom (Constantinus, Constans, Valentinianus) és leletanyag (33. kép) mint a Vályog u. 8. temető korábbi sírjait kísérte, itt vastag feltöltési rétegből került elő. Elképzelhető, hogy a lakótömbök néhány nagyobb épületét még kijavították, s az

33. kép

udvar a temetések alkalmával szolgálhatott felvonulási tér céljára, vagy pedig az új határvédelmi koncepció jegyében az elplanírozott városrész tudatos, időszakos megtisztításával egy védelmi jellegű szabad sávot létesítettek az immár keletebbre húzódott katonai zóna határán.

Madarassy Orsolya

Densely built, richer dwellings with square ground plans form a row on the even side of Vályog street, below the pavement of the modern road. Additions and expansions from the 3rd century reach the western edge of the lots at 11-13-15 Vályog street. The most eastern of the long houses with porticus structures is unknown at the present stage of investigations. Only the width of the southern building could be observed in lot 3 Vályog street which is under development and subsequently at 6 Vályog street as well. Inner courtyards and gardens of centrally located of habitation blocks in the Roman town were found on the odd side of Vályog street (numbers 1 and 13).

This settlement structure gradually changed after the 30's and 40's of the 3rd century AD as Barbarian pressure on the border section intensified. First, the military territory west of the town was abandoned. The road leading there was initially strengthened then built over.

Ruins in this section of town, destroyed in 260 AD, were levelled and burials started occurring at the place of the road near the town's edge and in the place of long houses by the turn of the 3rd-4th centuries. On the other hand, no burial occurred in the central courtyard at 1 Vályog street, while coins (Constantinus, Constans,

Valentinianus) and other artifacts recovered from the thick fill (Figure 33) are almost identical with those which accompanied earlier graves in the cemetery at 8 Vályog street. It is possible, therefore, that some buildings in the larger habitation blocks were restored and the courtyard served as a procession square during the course of burial ceremonies. The other possibility is that as part of a conscious border defense concept the levelled section of town was cleared in order to provide a free zone on the border of the military settlement that withdrew in an eastern direction.

Orsolya Madarassy